

*Хоружий Д.
аспірант кафедри «Гроші, фінанси і кредит»,
Університет банківської справи НБУ (м. Київ), Україна*

СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті досліджено ключові загрози вітчизняній банківській системі та їх можливі наслідки у контексті порушення стійкості банків. Виявлено головні джерела проблем і небезпек та визначено можливі заходи з їх нейтралізації. Досліджено рівень капітальної стійкості, проаналізовано якість кредитного портфелю та здійснено оцінку ризиків неплатоспроможності вітчизняних банків. Проаналізовано достатність коштів ФГВФО для здійснення виплат вкладникам потенційних банків-банкрутів.

Ключові слова: криза у банківській системі, стабільність банківської системи, внутрішні та зовнішні загрози стійкості банківської системи України.

Рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 7

*Хоружий Д.
Аспирант кафедры «Деньги, финансы и кредит»,
Университет банковского дела НБУ (г. Киев), Украина*

УСТОЙЧИВОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ВНУТРЕННИХ И ВНЕШНИХ ВЫЗОВОВ

Аннотация. В статье исследованы ключевые угрозы отечественной банковской системе и их возможные последствия в контексте нарушения устойчивости банков. Выявлены основные источники проблем и опасностей и определены возможные меры по их нейтрализации. Исследован уровень капитальной устойчивости, проведен анализ качества кредитного портфеля и оценка рисков неплатежеспособности отечественных банков. Проанализирована достаточность средств ФГВФЛ для осуществления выплат вкладчикам потенциальных банков-банкротов.

Ключевые слова: кризис в банковской системе, стабильность банковской системы, внутренние и внешние угрозы устойчивости банковской системы Украины.

Рис.: 3, табл.: 1, библи.: 7

*Khoruzhyy D.
PhD Student «Money, finance & loans», University of Banking NBU, Ukraine*

STABILITY OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNAL AND EXTERNAL CHALLENGES

Abstract. The article explores the key threats to the domestic banking system and their possible implications in the context of loss of stability of banks. The basic sources of problems and possible measures to neutralize them are subject to the article.

The level of the capital stability analysis of the loan portfolio quality and risk assessment of insolvency of domestic banks is subject to the article. The study found that the key problems of the banking system of Ukraine are its insufficient resource base, the outflow of deposits and the loan portfolio deterioration that occurs on a background of multiple, mainly internal risks. It is depicted that the level of capitalization of banks fell, though not reached the critical threshold, indicating there is still certain reserve left.

Having analyzed the liquidity and capitalization levels, it was concluded that there are sufficient funds to make payments to depositors in case banks fail to do so. It was concluded that at the moment the level of the coverage of deposits of individuals is more than two times higher than during the crisis of 2008-2009. This still indicates an extremely high risk of new bank insolvency in Ukraine, especially in the context of the systemic risk.

Keywords: crisis in the banking system, the stability of the banking system, internal and external threats to the stability of the banking system of Ukraine.

Fig.: 3, tabl.: 1, bibl.: 7

JEL Classification: G 21, D 81.

Постановка проблеми. Як показує досвід розвитку вітчизняної банківської системи, вона вже вдруге протягом останніх десяти років стикається з потужними кризами, що не лише створюють загрозу її функціонуванню, а взагалі порушують питання про можливий колапс та ланцюгову реакцію з банкрутств українських банків, у т.ч. з категорії системних. При цьому кожна з них мала свою власну природу, в їх основні перебували різні фундаментальні чинники, які, з одного боку – обумовлювали специфічні загрози, з іншого боку – визначали потенційно доступний НБУ інструментарій нейтралізації цих кризових ситуацій та стабілізації банківської системи.

Тому зазначимо, що врахування усіх чинників нинішньої кризи у банківській системі України, а також ідентифікація та оцінка ключових внутрішніх і зовнішніх загроз її стійкості, на сучасному етапі є одним із найбільш актуальних питань як у суто теоретичному, так і у практичному плані.

Проблематика стійкості банківської системи в Україні в умовах фінансових криз досить широко розглядається вітчизняними дослідниками, зокрема такими як О.І. Барановський, В.М. Геєць, Ю. Колобов, С.І. Міщенко, Б.І. Пшик, А.В. Сомик та ін.

Однак варто пам'ятати, що кожна нова криза характеризується специфічною сукупністю причини і наслідків, що обумовлює вибір найбільш адекватного та ефективного інструментарію для її подолання саме у даний конкретний момент часу, із урахуванням усіх внутрішніх та зовнішніх чинників.

З огляду на зазначене, **метою статті** є ідентифікація ключових загроз стійкості банківської системи України, оцінка їх можливих наслідків та визначення заходів по нейтралізації існуючих ризиків.

Основний зміст статті. Минула криза у банківській системі України, що припала на 2008-2010 роки, передусім була ініційована глобальною фінансово-економічною рецесією, погіршенням кон'юнктури світових ринків для українських експортерів та відтоком іноземного капіталу з України. Фактично, вона закрила доступ банкам до міжнародних фінансових ресурсів, одночасно підвищивши на них боргове навантаження через девальвацію гривні, яка збільшила вартість приватного боргу банківського сектору, номінованого у національній валюті, перед іноземними кредиторами.

Ризики і небезпеки для банківської системи України 2008-2010 років, ініційовані зовнішніми фінансовими чинниками, поглибилися дією низки внутрішніх фінансових чинників. Так, паніка серед вкладників призвела до стрімкого відтоку коштів із депозитних рахунків фізичних осіб, спричинивши загрозу банківській ліквідності. У свою чергу девальвація гривні, на тлі високого рівня доларизації кредитів та скорочення доходів домогосподарств і корпоративного сектору, суттєво погіршила якість кредитних портфелів вітчизняних банків [4].

Однак, внутрішні та зовнішні фінансові загрози 2008-2010 років лише на певний час порушили стійкість та пропорційність, змусивши НБУ вдатись до ряду стабілізаційних заходів. Поступово, по мірі виходу світової економіки із рецесії, покращенням кон'юнктури міжнародних товарних ринків для експортерів та застосуванням НБУ відповідної низки дій (тимчасові адміністрації у проблемних банках, активна підтримка ліквідності через рефінансування, збільшення розміру ФГВФО до більш ніж 4 млрд. грн., стабілізація ситуації на валютному ринку тощо) дозволили стабілізувати вітчизняну банківську систему та поступово відновити її повноцінну роботу.

Однак, на сучасному етапі розвитку банківська система України знову піддається впливу дестабілізаційних чинників, які, на наш погляд, мають набагато більш сильний деструктивний прояв. Передусім слід сказати про те, що за своїм походженням нинішня криза є внутрішньою – її ключовими передумовами є військові дії на Сході, втрата частини промислового потенціалу країни, порушення нормального функціонування економіки та стрімке зниження обсягів експорту. Так, за 2014 рік ВВП скоротився на 7%, при падінні промислового виробництва на 10,1%, інфляції у 24,9%, негативному сальдо платіжного балансу у 4,97 млрд. дол. США за 9 місяців 2014 року та скороченні обсягів ПП на рівні близько 20% [2].

З огляду на те, що основні причини нинішньої кризи носять внутрішньо український характер, не доводиться сподіватись на можливе покращення ситуації у зовнішній сфері як на чинник посткризового відновлення. Окрім цього, більшість чинників негативного впливу на ситуацію (міра девальвації національної валюти, число і категорія проблемних банків, величина зобов'язань ФГВФО перед вкладниками неплатоспроможних банків, обсяг золотовалютних резервів НБУ та ін..) досягли більш загрозливих значень, ніж це було під час попередньої кризи, що ще більше загострює ситуацію та ускладнює дії зі стабілізації у банківській системі.

Номінальною характеристикою стану розвитку банківської системи в Україні є величина сукупних активів вітчизняних банків, що свідчить про її здатність виконувати свою ключові функції, у першу чергу – функцію ефективного перерозподілу ресурсів та стимулювання економічного зростання [1]. Наведені у табл. 1 показники формально вказують на збільшення потенціалу банківської системи, зокрема – на зростання сукупних активів, кредитного портфелю, підвищення частки кредитів у активах до майже 70% на початок 2015 року.

Таблиця 1

Показники розвитку банківської системи в Україні протягом 2008-2014 років

Показники	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015
Сукупні активи, млрд. грн.	924,3	879,1	941,3	1053,4	1126,4	1144,7	1277,0	1315,4
Кредитний портфель, млрд. грн.	469,5	748,0	701,6	708,3	771,0	744,3	847,6	916,1
Питома вага кредитного портфелю в активах, %	50,8%	85,1%	74,5%	67,2%	68,4%	65,0%	66,4%	69,6%
Номінальний ВВП в Україні за попередній рік, млрд. грн.	720	948	913	1082	1302	1411,2	1454,9	1541,4*
Активи банків відносно ВВП, %	128,4%	92,7%	103,1%	97,4%	86,5%	81,1%	87,8%	85,3%

* за попередніми даними Державної служби статистики

Однак, зазначені показники лише номінально свідчать про розвиток банківської системи в Україні, адже їх зростання протягом 2014-2015 років пояснюється збільшенням вартості активів та кредитів, номінованих у іноземній валюті, через різку девальвацію гривні. У той же час співвідношення між активами банків України та ВВП, навіть на тлі несприятливих макроекономічних тенденцій та падіння реального сектору економіки, вказує на слабкість вітчизняної банківської системи та зниження її потенціалу. Так, до світової фінансово-економічної кризи відношення сукупних

банківських активів на початок 2008 року до ВВП України за 2007 рік склало більше 128%; у кризовий та посткризовий періоди 2008-2010 років це співвідношення знаходилось у межах 93-103%, тоді як на початок 2015 року скоротилось до 85%, вказуючи на зниження здатності банківської системи стимулювати економічний розвиток в країні.

Окрім недостатнього потенціалу банківської системи для здійснення активних операцій, вагомою проблемою на даний момент є зниження запасу надійності по достатності власного капіталу: протягом року відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиками активів зменшилось із 18,26% до 15,6%, у тому числі для регулятивного капіталу 1-го рівня – із 13,89% до 11,21% (рис 1)

Рис 1. Динаміка індикаторів капітальної фінансової стійкості банківської системи України протягом 2013-2014 років, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [7]

На даний момент немає формальних приводів вважати нинішню ситуацію критичною, адже показники адекватності капіталу українських банків перевищують граничні межі, встановлені нормативами НБУ та положеннями Базель 2. Проте, вже зараз формується низка несприятливих передумов, які згодом можуть поглибити проблему нестійкості і капітальної недостатності вітчизняної банківської системи. Зокрема, протягом останніх 2-х років окреслилась тенденція до зростання «недіючих», згідно трактуванню НБУ, кредитів: на початок 2015 року їх частка у загальному кредитному портфелі банків досягла 18,98%, а відношення недіючих кредитів до власного капіталу перевищило 60% - це майже вдвічі більше, ніж було наприкінці 2013 року (рис 2.)

Беручи до уваги той факт, що в умовах девальвації гривні саме валютні кредити виступають ключовим джерелом банківських ризиків, а також зважаючи на те, що їх частка у кредитному портфелі зростає до 47,8% на початку 2015 року, з високою імовірністю можна прогнозувати подальше загострення ситуації - погіршення якості кредитного портфелю, зростання «недіючих» кредитів, підвищення витрат на формування додаткових резервів та збиткову діяльність українських банків.

Рис. 2. Оцінні індикатори якості кредитного портфелю та кредитних ризиків банківської системи України протягом 2013-2014 років, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [7]

Зокрема, вже протягом останніх років суттєво зросли резерви, сформовані банками на покриття можливих втрат за кредитами: якщо у 2012-2013 роках їх величина коливалась у межах 25-26 млрд. грн., то на кінець 2014 року вони склали більше 95 млрд. грн., що становило 88,2% від одержаного банками протягом 2014 року валового доходу. Тому констатуємо, що в умовах внутрішньої і зовнішньої нестабільності та низької якості кредитного портфелю, вітчизняні банки вимушені формувати все більше резервів на покриття можливих збитків за кредитами, витрачаючи на дані цілі до 90% отриманого валового доходу, що фактично унеможливує їх прибуткову діяльність. Так, протягом 2014 років банки України отримали збиток у розмірі 52,966 млрд. грн. - це максимальний річний збиток банківської системи протягом останніх десяти років і ця величина на 14,5 млрд. грн. або на 38% більша, ніж було під час попередньої кризи у 2009 році, коли сума збитків склала 38,5 млрд. грн.

Серед головних причин погіршення якості кредитного портфелю банків, окрім військових дій в Україні, кризи в економіці та зниження доходів населення і корпоративного сектору, стала різка девальвація гривні, яка збільшила величину заборгованості позичальників перед банками і обумовила суттєве погіршення стану обслуговування основного боргу та сплати відсотків. Девальваційні процеси відбувались на тлі негативного платіжного балансу, систематичного скорочення валютних резервів та значного рівня державного боргу України перед зарубіжними кредиторами.

І якщо зовнішній борг України протягом останніх чотирьох років збільшився не суттєво (із 117,34 млрд. дол. США на 1.01.2011 року до 135,9 млрд. дол. США на 1.10.2014 року), то скорочення резервів було майже катастрофічним – із рівня 35,1 млрд. дол. США на початок 2011 року до 12,6 млрд. дол. США на кінець 3-го кварталу 2014 року. У результаті цього покриття валютними резервами зовнішнього боргу НБУ скоротилось із 29,9% на початку 2011 року до лише 9,3% до кінця 3-го кварталу 2014 року [6].

Несприятлива ситуація на валютному ринку поглиблюється через негативний стан платіжного балансу в Україні. Так, якщо протягом 2013 року його позитивне сальдо склало 2,023 млрд. дол. США (головним чином за рахунок притоку іноземного капіталу в країну, адже сальдо капітального рахунку становило майже 18,5 млрд. дол. США), то за підсумками 2014 року воно було від'ємним і становило -13,7 млрд. дол. США. При цьому якщо негативне сальдо поточного рахунку у 2014 році склало – 5,2 млрд. дол. США, то сальдо за капітальним рахунком дорівнювало -8,5 млрд. дол. США[6].

Тобто, основною проблемою у валютній сфері, яка негативно впливає на стан валютного ринку, а через це - на стан фінансових ринків та стійкість банківської системи (у першу чергу - відтік валютних депозитів та переведення значної частини валютних кредитів індивідуальних позичальників у категорію «недіючих»), є саме відтік іноземного капіталу із країни.

На наш погляд, нині у розпорядженні НБУ немає об'єктивних економічних важелів, які б дозволили протистояти девальваційним процесам, передусім – Національний Банк не володіє достатнім обсягом валютних резервів, аби коригувати ситуацію на валютному ринку. Більш того, по мірі переходу від режиму валютного таргетування до таргетування інфляції, НБУ по суті відмовився від утримування курсу національної валюти та активних валютних інтервенцій, фактично перейшовши до режиму гнучкого курсу та локальних аукціонів із продажу валюти окремим банкам. Серед дієвих інструментів впливу НБУ на валютний ринок залишаються лише адміністративні обмеження, зокрема – пришвидшення продажу експортерами валютної виручки, заборона на переведення прибутку у вигляді дивідендів за кордон, заборона надання кредитів у гривні із метою придбання валюти, заборона на зняття валюти з карток тощо. Однак, варто пам'ятати, що ці заходи є тимчасовими, штучними.

По суті, вони мають бути націлені лише на нейтралізацію критичних загроз валютній сфері, які діють у короткостроковому періоді. У той же час у середньостроковій та довгостроковій перспективі перехід до функціонування валютного ринку на ринкових засадах є безальтернативним та єдино можливим сценарієм розвитку.

Слід окремо зазначити, що вагомою загрозою для банківської системи України є загострення проблем із ліквідністю та платоспроможністю банків – на тлі фінансових збитків, девальвації, погіршення якості кредитного портфелю та відтоку депозитів населення із банків. У даному контексті це створює ризики для фізичних осіб - власників депозитних рахунків, що за несприятливого сценарію розвитку подій може спровокувати масовий відтік коштів вкладників із банківської системи.

Протидіяти масовому відтоку коштів та надати вкладникам гарантії збереження і повернення депозитів можливо за рахунок поповнення ресурсів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Як свідчать статистичні оцінки, з моменту створення ФГВФО у 2001 році його ресурси зросли із 74,3 млн. грн. до 16872,6 млн. грн. на початок 2015 року. На рівень напруженості ситуації із неплатоспроможністю банків та гарантуванням вкладникам повернення їх коштів вказує співвідношення між величиною ресурсів Фонду та обсягом депозитів фізичних осіб – див рис 3.

Як свідчать дані рис 3, у відносно стабільних умовах ресурси ФГВФО складають близько 1% від суми депозитів фізичних осіб і цього достатньо для того, аби гарантувати вкладникам проблемних банків повернення коштів, нейтралізувати можливі панічні настрої та не допустити відтоку депозитів з банківської системи.

У той же час в періоди високої фінансової нестабільності співвідношення ресурсів ФГВФО до депозитів фізичних осіб різко підвищується, з одного боку - вказуючи на зростаючі загрози втрати банками платоспроможності; з іншого боку –

свідчачи про прагнення Національного Банку стабілізувати банківську систему та створити фінансовий компенсатор для можливих втрат вкладників. Так, у минулу кризу дане співвідношення зросло до 1,46% на початку 2009 року та 2,17% на початку 2010 року. Станом на 1.01.2015 року воно склало 4,42% - це найбільше значення даного показника за весь час, що вказує на найвищий рівень небезпеки для банківської системи із точки зору неплатоспроможності банків.

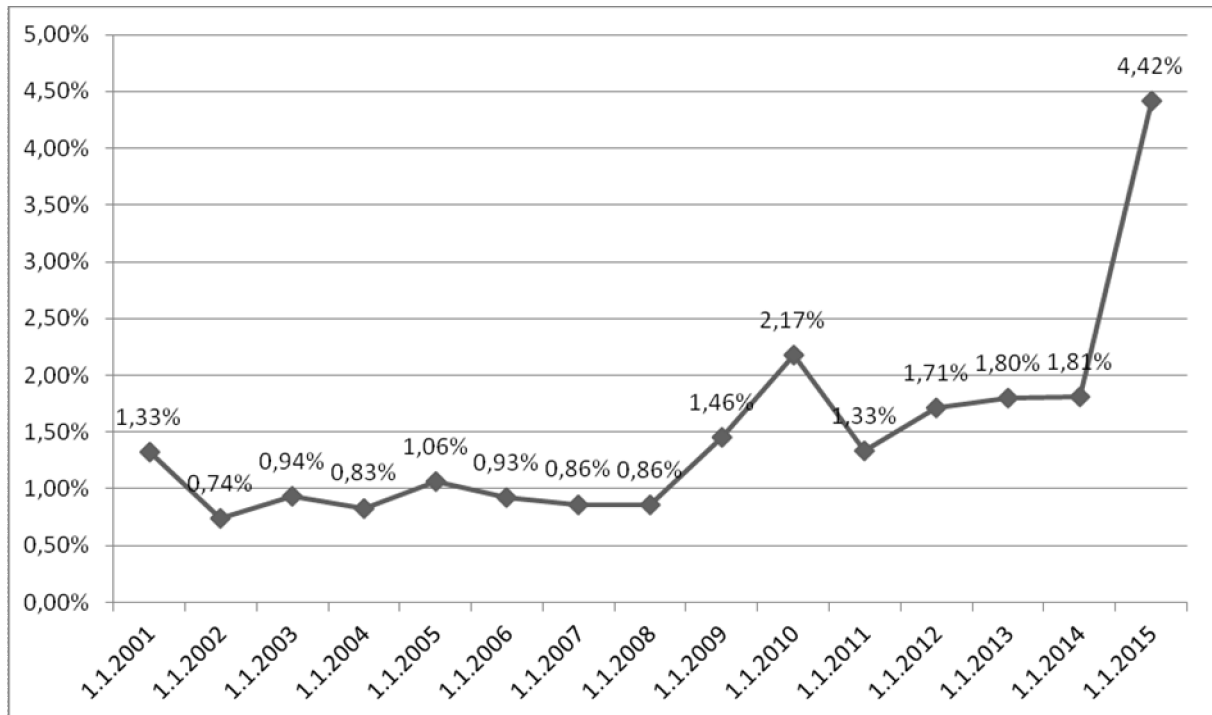

Рис 3. Відсоток забезпечення вкладів фізичних осіб коштами ФГВФО, %
Джерело: розраховано автором на основі даних [3]

Необхідність нарощування ресурсів ФГВФО обумовлена тим, що обсяги виплат вкладникам проблемних банків постійно збільшуються: сума виплати відшкодування, які вже були здійснені, склала більше 4 млрд. грн.; сума виплати відшкодувань, які перебувають у процесі, на 1.01.2015 року складає більше 10 млрд. грн. [5].

Особливо підкреслимо, що до 2015 року серед неплатоспроможних не було жодного банку з першої групи (згідно класифікації НБУ), які також можна назвати системними банками. Однак, вже протягом 1-го кварталу 2015 року ситуація загострилась і надалі більш чітко окреслюються ризики потрапляти до категорії неплатоспроможних крупних системних банків.

Так, на початку березня поточного року Національний Банк відніс до категорії неплатоспроможних системний «Дельта Банк» (через неприйняття власником заходів для поліпшення фінансового стану), що обслуговує понад 550 тисяч вкладників-фізичних осіб, загальна сума депозитів яких склала 23,6 млрд. грн. на 1.01.2015 року. При цьому, за оцінками НБУ, 94% вкладів становлять менше 200 тис. грн., тобто більш ніж 21 млрд. грн. вкладів потрапляють під обов'язкове гарантування із боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

З огляду на те, що на початок 2015 року загальну суму фінансових ресурсів, що перебували у розпорядженні ФГВФО, склала лише 16,8 млрд. грн., проведення виплат у повному обсязі очевидно є неможливим. У даній ситуації, аби не допустити колапсу у банківській системі, масової паніки вкладників та поширення ланцюгової реакції зняття

депозитів з інших банків, потрібно вдатись до виважених та ефективних регулятивних заходів. При цьому слід особливо підкреслити, що дії НБУ мають бути виваженими, послідовними та прозорими, адже це дасть змогу нейтралізувати можливі панічні очікування серед вкладників та не допустити подальшої ескалації ресурсної та капітальної кризи у вітчизняній банківській системі.

Так, передусім необхідно максимально мобілізувати резерви зі зростання капіталізації «Дельта-Банку» (як за рахунок коштів приватних інвесторів, так і за рахунок коштів держави), одночасно нарощуючи капітал самого ФГВФО, що має стати для вкладників своєрідним сигналом надійності і забезпеченості їх депозитів. Потенційним джерелом коштів для нарощування капіталу Фонду може бути збільшення розміру внесків банків-учасників, кредит від НБУ чи кошти із Державного бюджету. У даному контексті вже ведеться відповідна робота, адже Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» передбачено фінансування Фонду шляхом надання кредиту у вигляді ОВДП в обмін на вексель на рівні 20,0 млрд. грн.

Висновки за результатами досліджень. За результатами досліджень можемо дійти висновку, що нині розвиток вітчизняної банківської системи відбувається під впливом низки чинників-небезпек, що загрожують її стійкості. Ключовими проблемами є скорочення потенціалу українських банків, його невідповідність завданням економічного розвитку, капітальна недостатність, погіршення якості кредитного портфелю, збитковість банківської діяльності та зростання неплатоспроможних банків. У даному контексті ключовими завданнями по стабілізації банківської системи має стати додаткова капіталізація банків; стабілізація валютного ринку, створенням передумов для ефективного функціонування режиму гнучкого курсоутворення; збільшення ресурсів ФГВФО і надання вкладникам додаткових гарантій повернення коштів, що стабілізує ресурсу базу банків та не допустить лавиноподібного відтоку депозитів з банківської системи.

Література

1. Барановський, О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання [Текст] : монографія / О. І. Барановський. — Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2009. — 754 с.
2. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578.
3. Динаміка фінансових ресурсів ФГВФО за 2001-2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statistics/>.
4. Пшик, Б. І. Фінансово-кредитні відносини в Україні: становлення, розвиток, напрями вдосконалення [Текст] : монографія / Б. І. Пшик ; Інститут регіональних досліджень НАН України. — Київ : УБС НБУ, 2011. — 551с.
5. Статистика виплат вкладникам гарантованих сум відшкодувань [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statistics/>.
6. Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446.
7. Статистика індикаторів фінансової стійкості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001&cat_id=44444.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2015 © Хоружий Д.

References

1. Baranowskyi, O. I. (2009). *Financial crisis: background, consequences and ways of prevention*. Kyiv: nat. trade-economical. University.
2. *Monetary and Financial Statistics*. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578
3. *Dynamics of DGF funds for 2001-2015 years*. Available at <http://www.fg.gov.ua/statistics/>
4. Pshyk, B. I. (2011). *Financial and credit relations in Ukraine: formation, development, areas of improvement*. Institute for Regional Studies of NAS of Ukraine. Kyiv: UB NBU.
5. *Statistics payments to depositors of guaranteed amounts*. Available at <http://www.fg.gov.ua/statistics/>
6. *The external sector statistics*. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44502&cat_id=44446
7. *Statistics indicators of financial stability*. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001&cat_id=44444

Received 12.02.2015

© Khoruzhyi D.